

Vplyv a dosah myšlienok Vladimíra Helferta na slovenskú hudbu

Influence and Impact of Vladimír Helfert's Ideas on the Slovak Music

Tatiana Škapcová / tatianaskapcova@gmail.com

Ústav hudební vědy FF MU, Brno, CZ

Abstract

This study highlights the key relationships and the impact of Vladimír Helfert's ideas on Slovakia. A particular focus lies on the years of the joint Czechoslovak state when authentic music with unique Slovak features starts to formulate itself in the Slovak territory.

The key authors reflecting on Vladimír Helfert differ in their interpretation regarding the amount of interest placed on Slovakia. According to Bohumír Štědroň, it is high with a strong impact on the music criticism of that era as suggested by Hrkčková or not having a major impact on Slovak musical modernism as argued by Pečman.

The study offers another point of view through the personality of Ivan Ballo who was not only influenced by Vladimír Helfert but participated in the creation of the image of the Czechoslovak relations. The correspondence between Ivan Ballo and Vladimír Helfert is of particular value as it significantly contributed to the characterization of new conditions and provides an analysis of the key work *Fate and ideal (Osud a ideál)* by Ján Levoslav Bella.

Key words

National music, Czechoslovak republic, relationship, influence, impact, idea

Príspevok Bohumíra Štědroňa *Helfert a Slovensko* predneseného na muzikologickej konferencii, osvetľuje vzťahy Helferta ku Slovensku, pozitívnu dikciou, kde na margo tohto vzťahu Štědroň píše: „*Jestliže Univerzita Jana Ámose Komenského v Bratislavě udelila dr. Vladimírovi Helfertovi, profesoru hudební vědy na bývalé Masarykově universitě v Brně, 15. září 1932 pamětní medaili Univerzity Komenského v uznání za jeho významnou činnost v oboru hudební vědy, jež se týká i Slovenska, bylo to uznání spravedlivé a zasloužené.*“¹

Týmto príspevkom chcem teda poukázať na spojivá Slovenska a Helferta, ako i na možnú relevantnosť Štědroňových slov. Hlavným merítkom konštatovaní, nachádzaní východísk a v neposlednom rade konfrontácie vzťahu a dopadu myšlienok Helferta na Slovensko bude metodologický pôdorys príspevku, ktorý načrtáva: Jednak zmienky Helferta o slovenskej hudbe v jeho publikáciách v chronologickom poradí, ďalej čulú korešpondenciu vtedajších hudobných hýbateľov Slovenska a Helferta, a závisle od toho i vyriešenie otázky vplyvu Helfertových myšlienok na slovenskú hudbu zastrešenú v jeho metodologickej báze, o ktorej v úvode k *České moderní hudbě* konštatuje: „*Dějiny hudby jsou mi především dějinami hudebního myšlení a hudební tvořivosti.*“²

1.

Počiatkové myšlienky začínajúce odvíjať kľbko vzťahov sa dajú datovať ku 24. únoru 1918, teda niekoľko mesiacov pred založením Prvej československej republiky, kedy Helfert píše útlu hudobnú epistolu *Naše hudba a český stát*. Je zaujímavé sledovať jeho pohľad na slovenskú kultúru niekoľko mesiacov pred zrodením spoločného štátu. Prvotná zmienka o Slovensku v tomto útlom spise nenechá na seba dlho čakať, keď Helfert poznamenáva: „[...] *pokud dá se předvídat z dnešního stavu hudebního života na Moravě (o slezském a slovenském zatím nelze mluvit), vyvinou se příští poměry pravděpodobně tak, že kulturním střediskem východní skupiny zemí českého státu (Moravy, Slezska a Slovenska) bude Brno.*“³

Prvoplánovo by sa dalo povedať, že Helfert neberie prinajmenšom na zreteľ kultúrne centrum Slovenska – Bratislavu. Avšak tento počiatkový stav Helferta a jeho pohľadu na Slovensko má progresívny vývoj. Postupujúc časovou osou ďalej sa totiž dostávame k zaujímavým faktom, ktoré menia spočiatku zdanlivú nesústredenosť na slovenské prostredie.

O desať rokov neskôr nastáva obrat v spojení *Helfert a Slovensko*. Vzniká totiž jeho prvá štúdiá zameraná na kľúčovú osobnosť slovenskej hudby a síce Jána Levoslava Bellu. Helfertov pohľad na Bellovo dielo *Osud a ideál* je kľúčovým pre jeho pohľad zvonku, kde nestagnuje len na rojčení o zrodení slovenskej hudby a jej ďalšieho vývoja, ale ponúka pre slovenskú hudbu kľúčové poznatky pre budúci vývoj a ku dielu sa vyjadruje nielen o štruktúre, forme diela, ale Bellu vidí v súvislostiach jeho vlastného vývoja. Zaujímavým

1 NOVÁČEK, Zdenko. *Česko-slovenské hudobné vzťahy: referáty prednesené na muzikologickej konferencii v rámci BHS 1974*. Bratislava: Obzor, 1979. Hudobné tradície Bratislavy a ich tvorcovia. s. 50.

2 HELFERT, Vladimír. *Česká moderní hudba: studie o české hudební tvořivosti*. 1. vyd. Olomouc: Index, 1936, s. 170.

3 HELFERT, Vladimír. *Naše hudba a český stát*. Praha: Melantrich, 1918, s. 32.

faktom je, že Helfert vo svojom hodnotení vychádza z metódy, ktorá sa dá jasne dešifrovať z vyjadrenia: „*V první části této studie jsme poznali zdroje, z nichž vyrostla myšlenka symfonické básně Osud a ideál. Život skladatelův byl zde tím mocným podnětem. Ale tento fakt pro konečné estetické zhodnocení díla nestačí, neboť mezi zdrojem inspirace a hodnotou díla může být často velká propast. A proto nutno ještě se zastavit u poslední otázky, jakým stylem je dílo psáno.*“⁴

K tomuto faktu prispieva i korešpondencia Helferta s Ivanom Ballom, ktorý mu píše: „*Retuše vpísané tužkou do partitúry z r. 1880, vypísal majster Bella z hlasov, keď roku 1924, alebo 1925 dirigoval Osud a ideál vo Viedni, Majster sa už nepamätá, či Strauss mal v rukách partitúru, z roku 1880, ale iste vie, že dával Osud a ideál v skrátenej verzii.*“⁵

K Jánovi Levoslavovi Bellovi, ešte Helfert konštatuje: „*Ke svému nadšenému a jednostrannému schumannovství byl Bella přiveden dr. Ludevítom Procházkou.*“ Ku vzťahu Bella – Procházka, konštatuje a zároveň kriticky objasňuje v polemike: „*Dovedl jej povzbuditi své potom nedokončené opery Jaroslav? Dovedl jej povzbuditi k velkému dílu, které by se vyrovnávalo se současnou evropskou operou, jak činil tehdy Smetana? Nikoliv. Zase chce strhnouti skladatele v osudný okruh písničkářské malosti když píše: Nejlépe by ste slovenské hudbě prospěl kdybyste komponoval nějakou dojemnou látku z prostičkého života národa slovenského, kde bystě mohl těžiti z bohatých pokladu písne národní, která musí být nám včem východištěm, z kteréhož snažiti se musíme k hudbě v pravdě národní.*“ (dopis z 1. 4. 1877)⁶

2.

V pradivách súvislostí sa dostávame k osobnosti vtedajšej slovenskej publicistiky k Ivanovi Ballovi. Ten na margo Helfertovej štúdie mu píše: „*[...] nestačia mi slová, aby som Vám prejavil vďaka za taký krásny príspevok pre Bellovo číslo Slovenských pohľadov [...]*“⁷ Bol to totiž práve Ivan Ballo, ktorý zorganizoval toto špeciálne číslo *Slovenských pohľadov*.⁸

Že neostalo iba pri textoch, svedčia opäť Ballove slová k Helfertovi mu písuc: „*Pretože záleží iste Vám – a niemenaj nám – na soznámení sa s majstrom Bellom dovoľujem si Vám, sloutný pane profesor vrole odporúčať, aby ste ráčili prísť už 1. mája, resp. 30 apríla odpoľudne. Totiž s majstrom Bellom v deň premiéry, resp. po premiére Kováča Wielanda - u nás má totiž ‚premiéru‘ každé dva roky, aby potom úplne nezapadol – bude ťažká reč. Bude totiž majster srchovane vzrušený, pretože mu dielo vyvolá spomienku na vmútorné boje, z ktorých vzrástlo.*“⁹

2. mája 1929, teda o tri dni neskôr už Ballo Helfertovi konštatuje: „*píšem Vám pod úžasom mocným očisťujúcim a povznášajúcim dojmom z Foerstrovej Evy a z kongeniálneho vpravde predvedenia, ktorého sa jej u nás dostalo. Bolo nám veľmi, veľmi ľúto, že ste neboli medzi nami*

4 HELFERT, Vladimír. *Osud a ideál. Slovenské pohľady*, roč. 44, 1928, č. 11, s. 30.

5 Oddelení dějin hudby, Moravské zemské muzeum (ODH MZM), inv. č. 1269, sign. B 20. Dopis z 3. 11. 1928.

6 HELFERT, Vladimír. *Osud a ideál*, op. cit., s. 27, 28.

7 ODH MZM, inv. č. 126, sign. B 20. Dopis z 3. 11. 1928.

8 BALLO, Ivan. *Ján Levoslav Bella: sborník prac o jeho životě a díle*. Turčiansky Sv. Martin: [Matica Slovenská], 1928.

9 ODH MZM, inv. č. 127, sign. A 81. Dopis z 29. 4. 1929.

*a nevideli i nesdielali naše nadšenie. Som však presvedčený, že zajtra, na Bellovom Kováčovi Wielandovi, budete vzácnym a drahým hosťom našim [...]*¹⁰

Logicky teda by som načrtla niekoľko poznámok o vplyve Helferta na Ivana Ballu, pretože odtiaľto sa vynie nová cesta súvislostí za hľadáním dosahu myšlienok Helferta na Slovensko. Naďa Hrčková konštatuje: „*Zo štúdiá Ballových kritik sa dá vybadať celkové akceptovanie Helfertovej estetickéj orientácie a hodnôt súčasnej hudby. O Helferta sa opierajú aj početné Ballove články o českej hudbe, kde sleduje a posudzuje najmä tvorbu Suka, Nováka, Ostrčila, Foerster, ale aj – a to bolo nielen na Slovensku značné nóvum- Leoša Janáčka.*“¹¹

3.

Od roku 1928 a dosahu myšlienok na Ivana Ballu poďme ďalej smerom k prítomnosti. Medzníkom je tu rok 1936 a Helfertova publikácia *Česká moderní hudba*. A síce: „*Na Slovensku se nenašel žádný skladatel toho významu, aby mohl reprezentovat generaci, o níž právě mluvíme [...]*“¹² konštatuje Helfert o podmienkach v slovenskej hudbe pred prevratom. „*Příčina byla v tom, že na Slovensku v době před převratem nebylo vhodných podmínek, aby tam vyrostla samostatná hudební tradice slovenská. Bylo třeba, aby přirozené nadání Slováků, dosvědčené ojedinělým bohatstvím lidové písně a její impulsivní i hlubokou emocionálností, bylo svedeno do nějakého kulturního střediska, v němž by soustavnou prací několika generací se vytvořila půda, z níž by mohly vyrůst nové květy hudební kultury slovenské.*“¹³ Helfert však nepoukazuje len na prirodzenú slovenskú naturálnu spevnosť vo svojej analýze prečo chýba v tomto období kľúčový zjav, pokračuje: „*Byl to ovšem následek politické perzekuce maďarské, která by sotva byla připustila nějaký kolektivní útvar kulturní, v němž by se tvořilo centrální ohnisko slovenských kulturních snah. Jisto však je, že tento ráz slovenské kultury, tato individualistická roztržštěnost a tento nedostatek soudržního kulturního kolektivu, z něhož by byla mohla vyrůst ukázněná kulturní tradice slovenská, jak tomu bylo v Praze nebo i v Brně, byla hlavní příčina, proč na Slovensku se neobjevují skladatelé, kteří by mohli svým významem se přiradit k českým skladatelům v Praze a na Moravě.*“¹⁴

Ako je možné, že za štúdiu z roku 1928 o Bellovom *Osude a ideále* nie je zmienky o Bellovi a Helfert takto tvrdo konštatuje o stave slovenskej hudby? Avšak napokon o J.L. Bellovi predsa len poznamenáva: „*Tento novoromantik měl všechny podmínky, aby na Slovensku založil školu, jež by přimknutím k evropské kultuře vytvořila samostatný, individuálně vyhraněný směr slovenský. Ale opět se zde projevila ona kletba předpřevratové individualistické nesoudržnosti slovenské.*“¹⁵

10 ODH MZM, inv. č. 136a, sign. A 83. Dopis z 2. mája 1929.

11 HRČKOVÁ Naďa. O význame Vladimíra Helferta pre hudobnú kritiku a tvorbu na Slovensku v medzivojnovom období. In *Vladimír Helfert v českém a evropském kontextu*. Brno: Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, 1987, s. 80.

12 HELFERT, Vladimír. *Česká moderní hudba*, op. cit., s. 274.

13 Ibid., s. 274.

14 Ibid.

15 Ibid., s. 275.

Tentokrát ku nie príliš priaznivej atmosfére smeru Helfert k Slovensku prispieva i list Dobroslava Orla, ktorý v roku 1927 Helfertovi vyčíta: „*uverejnil jste ve svém časopise, že nebudete pěstovat polemiku. Ale Vaše správy z Bratislavy mají neustále polemickou tendenci, čím neprospěje se ani Vašemu časopisu ani skutečným pracovníkům [...] nám zde nepomůže kritika, ale intenzivní práce, povýšená našimi přáteli v Česku a na Moravě.*“¹⁶

4.

Vrátiac sa však k vyhranenému obdobiu Prvej československej republiky, kedy nastupujú zjavy Burlasom označenej generácie tridsiatych rokov a síce slovenskej hudobnej modernej, čiže Suchoňa, Moyzesa a Cikkera, je Helfert v súde pred nástupom tejto generácie interpretačne viac citlivý na situáciu na Slovensku. Kým v Čechách a na Morave je citeľný progresívny postup s minulosťou bohatých hudobných zjavov, o situácii po prevrate už Helfert konštatuje: „*Na Slovensku rostla popřevratová skladatelská generace za zcela změněných podmínek nežli dříve. Politická samostatnost Československa přinesla slovenské hudbě značný obrat.*“¹⁷

Avšak konfrontácie v slovenskom hudobnom živote a zmienky o Slovensku v danej publikácii nenechali na seba dlho čakať a ako Dobroslav Orel konštatuje a Helfertovi píše: „*Naši komponisti jsou méně spokojeni Moyzes a Suchoň [...] Vysvětlil jsem jim, že kniha je psána jinak, než dosavadní, jak už vysvětleno v úvode [...].*“¹⁸

O aké výčitky išlo? Čo sa mladým skladateľom na spôsobe zmienok Helferta o Slovensku nepáčilo? Súdiac bez korektných príkras, napätím bol pohľad predprevratovej zúfalej situácie, ako aj poznámka k Moyzesevej potrebe autokritiky,¹⁹ a výzvy k mladej generácii, kde poznamenáva: „*Slovenská hudba rychle dohání to, co zameškala v době před převratem, takže jsme svědky pozoruhodného vývojového procesu, kdy na nových předpokladech roste mladá skladatelská generace, již, doufejme, čeká úkol, aby vytvořila moderní slovenskou hudbu.*“²⁰

Ako poznamenáva Pečman vo svojej publikácii „*Helfert, který se globálně slovenskou hudbou nezabýval, včlenil její základní problematiku do svého objeveného spisu Česká moderní hudba. V kontextu tohoto textu vyzněla slovenská tematika jako námětová oblast úzce související s vývojem hudby v Čechách, na Moravě a Slezsku. Mnohé Helfert naznačil, neviděl však slovenskou hudbu v plně šíři, neboť vlastně počítal jen s hudbou v Bratislavě, onom městě, jež po převratu 1918 nastoupilo cestu nového, svobodného slovenského kulturního střediska.*“²¹

K doplneniu teda nielen publikácia z roku 1936 nesie zmienky o hudbe na Slovensku dvadsiateho storočia, ale práve prvá štúdia zameraná na slovenskú hudbu, a síce štúdia diela *Osud a ideál* Jána Levoslava Bellu, je zdrojom *par excellence*.

16 ODH MZM, inv. č. 295a, sign. C 131. Dopis z 22. 2. 1927.

17 HELFERT, Vladimír. *Česká moderní hudba*, op. cit., s. 295.

18 ODH MZM, inv. č. 2974, sign. D 743. Dopis z 4. 12. 1936.

19 Porovnaj: HELFERT, Vladimír. *Česká moderní hudba*, op. cit., s. 296.

20 Ibid., s. 296.

21 PEČMAN, Rudolf. *Vladimír Helfert*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 2003, s. 111.

5.

Je zaujímavé sledovať nadčasovosť a promptnosť Helfertových myšlienok. Kým slovenská hudba vnútorne v tomto období je plná zjavov tiahnucim ku koreňom ľudovej piesne, rôznym typom sentimentálnych piesní či tanečnej hudby, je Helfertov nárok na hudbu začiatku dvadsiateho storočia nekompromisný. Myslím, že v rámci nezohľadňovania sympatií, či antipatií voči jednotlivcovi, štýlu alebo forme, dokázal jeho analytický pohľad ucelene zachytiť problém roztrieštenosti a hľadania slovenskej hudby. Ako sa vysporiadať s prívlastkom národná, ktorým Helfert identifikuje snahy zjavov tohto obdobia? Myslím, že práve postupné vstávanie na vlastné nohy prinieslo vtedajším Slovákom pôdu pod nohami, kde sa začali identifikovať ako spoločenstvo. Roztrieštenosť o ktorej Helfert hovorí, je podľa mňa črtou na základe ktorej sa dá popísať celá vtedajšia situácia individualizovaných zjavov, ktorý hľadali vlastnú sebaidentifikáciu paradoxne skrz námety kolektívne a ľudové, mysliac tak priblíženie sa ku zachyteniu slovenského rysu. Avšak, že tvorba siahajúca po ľudovom neznamena hneď vytvorenie hudby reprezentujúcej národ, je faktom toho, že práve až nástup novej generácie, v ktorej sa dosiahlo a dovŕšilo nielen spevňovanie kolektívu a ľudových črt, ale sebaidentifikačné, psychologické a tvorčie upevnenie ľudského ducha, dosiahlo to, že aj teraz už v dejinách slovenskej hudby, môžeme povedať o zakladateľskej generácii slovenskej hudby.

K záveru konštatujem, že nemôžeme *ad absolutum* povedať, že Helfertov primárny záujem siahla po slovenskej hudbe, na druhej strane jeho záujem, bez ružových okuliarov, aj keď možno okrajovo, ale predsa hodnotil slovenský hudobný život veľmi prezieravo.

Z vyššie spomenutej korešpondencie máme možnosť *ex post* sledovať záujem i nezáujem, ale každopádne vyvodzovanie nafúknutých záverov o tomto vzťahu, nie je úlohou tohto príspevku. Ten chcel vniesť viac svetla najmä do interpretácie a síce, že záujem z Helfertovej strany o Slovensko bol možno nie až taký veľký ako by sme si priali, o to však intenzívnejší, pravdivejší, pomáhajúcejší a ozdravujúci pre vtedajšiu slovenskú hudobnú spoločnosť, vyrovnávajúcu sa s rôznymi predstavami, ktorých dopad na slovenskú hudbu nebol priaznivý. A práve tu Helfert prichádza ako záplata na ubolený slovenský údel a veci pomenúva pravdivo bez príkras. Jeho miera vplyvu je teda vplyvnou do tej miery, ako sa chceme otvoriť pravde, ktorá často bolí.

Apoteózou tohto záveru snáď môže byť aj osud dvoch osôb tohto príspevku a síce Vladimíra Helferta a Ivana Ballu. Obidvaja sú totiž väznení vo fašistických celách a ich dielo zostáva ako memento. Snáď i Ballove slová k Helfertovi z listu z roku 1929, kde Ballo netušiac o spoločnom tragickom osude seba i svojho ideálu Helferta, mu úprimne píše: „Odnášajúc tento list na nádražie a spomínajúc na krásnu noc, keď sme Vás odprevádzali a obdivovali ostrý vzduch bratislavský, budem prosiť Pána Boha, aby sa nám vrúcne želanie splnilo.“²²

22 ODH MZM, inv. č. 136a, sign. A 83. Dopis z 2. mája 1929.

Bibliography

- BALLO, Ivan. *Ján Levoslav Bella: sborník prác o jeho živote a diele*. Turčiansky Sv. Martin: [Matica Slovenská], 1928.
- Helfertova česká moderní hudba: sborník materiálů muzikologické konference Katedry teorie a dějin hudby Hudební fakulty AMU v Praze 29. května 1996 u příležitosti 60. výročí vydání kritické studie Vladimíra Helferta o české hudební tvořivosti: program a texty nebo abstrakty referátů. Praha: Akademie múzických umění, 1996.
- HELFFERT, Vladimír. *Naše hudba a český stát*. Praha: Melantrich, 1918.
- HELFFERT, Vladimír. Osud a ideál. *Slovenské pohľady*, roč. 44, 1928, č. 11, s. 719–736.
- HELFFERT, Vladimír. *Útok na Českou moderní hudbu*. Olomouc: Index, 1937.
- HELFFERT, Vladimír – STEINHARD, Erich. E. *Die Musik in der Tschechoslovakischen Republik*. Prag: Orbis – Verlag, 1938.
- HORVÁTHOVÁ, Katarína. *Česká a slovenská skladateľská tvorba vo vzájomnej kontinuite a ovplyvnení (1918–1983): referáty prednesené na muzikologickej konferencii v rámci BHS 1984*. [Bratislava: Mestský dom kultúry a osvety, 1984]. Hudobné tradície Bratislavy a ich tvorcovia.
- HOREJŠ, Antonín. Slovenská hudba. Osudy a vývoj. In *Československá vlastivěda*. Díl VIII. Umění. Praha: Sfinx, 1935, s. 535–597.
- HRČKOVÁ, Naďa. *Tradícia, modernosť a slovenská hudobná kultúra 1918–1948*. Bratislava: Litera, 1996, s. 254.
- NOVÁČEK, Zdenko. *Česko-slovenské hudobné vzťahy: referáty prednesené na muzikologickej konferencii v rámci BHS 1974*. Bratislava: Obzor, 1979.
- PEČMAN, Rudolf. *Vladimír Helfert*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 2003.
- PEČMAN, Rudolf. *Vladimír Helfert v českém a evropském kontextu: hudebněvědná konference k 100. výročí narození pokrokového vědce a člověka*, Brno 27.–28. února 1986. Brno: Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, 1987.
- ŠTĚDRONĚ, Bohumír. *Dr. Vladimír Helfert: (Přehled práce českého učenice.)*. Praha: Unie českých hudebníků z povolání, 1940.
- VYSLOUŽIL, Jiří a Rudolf PEČMAN. *Vladimír Helfert : pokrokový vědec a člověk: studie, korespondence a vzpomínky*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1975.
- ZICH, Otakar. Bellova theorie slovenské hudby. *Slovenské pohľady* 44 (1928), s. 713–719.
- ZICH, Otakar. *Symfonické básně Smetanovy. Hudebně estetický rozbor*. Praha: Hudební matice Umělecké besedy, 1924.

